

duz'a kadar genişleterek Hindukuş dağlarının kuzeyine ulaştı. Bu sırada İngilizler'in yardımına başvuran Şucâülmülk İngilizler ve Sihler'le, Kâbil'de tahta çıkmak üzere üçlü bir anlaşma yaptı (1838). Hindistan genel valisi Lord Auckland, Ruslar'ın desteğindeki İranlılar'ın Herat'a saldırmasını da bahane ederek Afganistan'a İngiliz ve Hint askerlerinden oluşan bir ordu gönderdi. Böylece Birinci Afgan-İngiliz Savaşı (1838-1842) başladı.

İngiliz-Hint ordusu 1839'da Kâbil'i işgal ederek Şucâülmülk'ü tahta çıkardı. İngilizler'e karşı dostluk duyguları besleyen Dost Muhammed onlarla çatışmaya girmek istemediğinden önce Buhara'ya kaçtıysa da daha sonra teslim oldu ve Kalküta'ya gönderildi. Ancak Şucâülmülk yabancı bir ordu himayesinde başa geçtiğinden Afgan halkının tepkiyle karşılaştı. Geri çekilme kararı alan İngiliz-Hint ordusu, Dost Muhammed'in oğlu Ekber Şah'ın askerleri tarafından Kâbil Boğazı'nda tamamen imha edildi (1841). Bunun üzerine İngiliz hükümeti istifa etti, yeni hükümet Hindistan genel valiliğine Lord Ellenborough'u gönderdi. Yeni valinin ilk işi Afgan yenilgisinin intikamını almak oldu. General Pollock kumandasında Afganistan'ı yeniden işgal eden İngiliz ordusu önüne çıkan köyleri ve halkını yok ederek Kâbil'e girdi (1842). Burada her şeyi yakıp yıktı, ahaliden 70.000 kişiyi öldürdü. Daha sonra Afganistan'ı terketti.

Şucâülmülk o sırada Kâbil'de öldürülünce İngilizler Afgan birliğini ancak Dost Muhammed'in sağlayabileceğini anlayarak onun Afganistan'a dönmesine izin verdiler (1843). Yeniden emîr olan Dost Muhammed bir süre oğlu Ekber Şah'la mücadele etti. Ekber Şah'ın ölümünden (1849) sonra kuzeyde Hindukuş dağlarının ötesindeki eyaletlerle Belh, Hulm (1850), Şibergân (1854), Meymene, Endehuy (1855) ve Kunduz (1859) gibi merkezleri, batıda Kandehar (1855) ve Herat'ı (1863) geri aldı. 1855'te İngilizler'le imzaladığı dostluk anlaşmasına bağlı olarak Hindistan'daki büyük Sepoy (Sipahi) ayaklanmaları (1857) sırasında tarafsız kaldı ve böylece dolaylı olarak İngilizler'in isyanı bastırmasına ve yeniden burada hâkimiyet kurmalarına yardımcı oldu. İçeride ise kabilelere dayanan yönetimi değiştirdi, düzenli bir ordu kurarak bunu Dürrânî monarşisinin dayanağı haline getirdi. Galzaylar'ın etkinliğine son vererek birçok ünlü kabile reisini öldürttü, bir kısmını da hapsedirdi veya sür-

güne gönderdi. Daha önce büyük çatışmalara giren Kızılbaş ve Sünnî unsurları uzlaştırdı. Oğullarını çeşitli valiliklere getirerek ailenin hâkimiyetini devam ettirdi. Halk arasında sevilen, adaleti ve cömertliğiyle tanınan Dost Muhammed Herat'ta öldüğünde Afgan birliğini büyük ölçüde gerçekleştirmiş ve bugünkü Afganistan'ın kurucusu unvanını kazanmış bulunuyordu.

Dost Muhammed'in ölümünden sonra oğulları Şîr Ali, Muhammed Emîn, Muhammed A'zam ve Muhammed Efdal arasında meydana gelen taht kavgaları beş yıl süren kanlı bir iç savaşa sebep oldu. Fakat sonunda Şîr Ali kardeşlerini yenerek tahta çıkmayı başardı (1868).

BİBLİYOGRAFYA :

Bayur, *Hindistan Tarihi*, III, 243-271; G. A. Henty, *To Herat and Cabul*, Lahore 1969, s. 88-352; G. Macmunn, *Afghanistan-From Darius to Amanullah*, Quetta 1979, s. 103-163; Mehmet Saray, *Dünden Bugüne Afganistan*, İstanbul 1981, s. 39-77; a.mlf., "Afganistan", *DİA*, I, 405-406; H. Beveridge, *CHIn.*, III, 454-536; K. K. Datta, a.e., XI, 393-409; A. Bhattacharjee, *A History of Modern India (1707-1974)*, New Delhi 1988, s. 94; Ikbâl Kaul, "Dost Muhammad Khan, the Founder of Bhopal State", *Journal of Indian History*, XXXIX (1961), s. 13-28; *TA*, I, 175-176; M. Longworth Dames, "Dost Muhammed", *İA*, III, 645; a.mlf., "Efganistan", a.e., IV, 164-165; a.mlf. — H. A. R. Gibb, *Afghânistân*, *EI²* (İng.), I, 231-233; L. F. R. Williams, "Afganistan", *EBR.*, I, 243-244; M. D. Armstrong, "Dost Muhammed Khan", a.e., VII, 601-602; M. E. Yapp, "Düst Muhammad", *EI²* (İng.), II, 637-638.

KEMAL KAHRAMAN

DOSTLUK

Farsça'da "seven, sevgili, yâr" anlamındaki *dôst* kelimesinden gelen dostluk İslâmî literatürde *sadâkat*, *uhuvvet*, *meveddet*, *sohbet* gibi değişik kelimelerle ifade edilmiş, ayrıca *velî* ve *refîk* kelimeleri başka anlamları yanında "dost" mânâsında da kullanılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de bu anlamda en çok geçen kelime velîdir. Velî tekil ve çoğul olarak (evliyâ) yer aldığı seksen yedi âyetin kırk altısında Allah'ın insanlara dostluğu (meselâ bk. en-Nisâ 4/45, 75, 119, 123, 173), iki âyette insanların Allah'a dostlukları (Yûnus 10/62; el-Cum'a 62/6), on âyette insanlarla şeytan arasındaki dostluk (meselâ bk. en-Nisâ 4/76; el-A'râf 7/27, 30), diğerlerinde ise iyi veya kötüler arasındaki dostluklar (meselâ bk. en-Nisâ 4/139, 144; el-Enfâl 8/72) için kullanılmıştır. Bu âyetlerin çoğunda insanlara, müminlere ve Peygamber'e yardımcı ola-

cak, onları koruyacak, bağışlayacak, karanlıklardan aydınlığa çıkaracak olan gerçek dostun Allah olduğu, insanların bu anlamda Allah'tan başka dostları bulunmadığı ifade edilmekte, böylece onların gerçek ve ebedî dost olarak Allah'ı bilmeleri, O'na dayanıp güvenmeleri öğütlenmektedir. Ayrıca dinî ve ahlâkî zihniyetin beşerî ilişkiler üzerindeki etkileri dolayısıyla kâfirlerin, zalimlerin, yahudi ve hristiyanların sadece birbirlerinin ve şeytanın dostları olabilecekleri bildirilir; "Sizin dostunuz Allah, O'nun elçisi (Hz. Muhammed) ve iman edenlerdir" denilir (el-Mâide 5/55). Başka bir âyette, "Ey inananlar! Eğer iman yerine küfrü beğenip tercih etmişlerse babalarınızı ve kardeşlerinizi bile dost kabul etmeyiniz" (et-Tevbe 9/23) meâlindeki ifadelerle dostlukların tesisinde kan bağı yerine inanç birliğinin esas alınması gerektiği vurgulanmıştır.

Allah'ın inananların dostu olduğunu bildiren âyetlerin çoğunda *velî* kelimesinden sonra *nasîr*, *şefî*, *vâk*, *hamîd*, *mürşid* gibi sıfatlara veya benzer mânalar ihtiva eden ifadelerle yer verilerek dostun sevdiği için bir yardımcı, koruyucu, kurtarıcı, yüceltici, iyiliğe yöneltici olması, bu şekilde dostluğun sevgiye dayanması ve pratik ahlâkî sonuçları doğurması gerektiğine işaret edilmiştir. Müminlerin kardeş olduğunu (el-Hucurât 49/10), vaktiyle onlar birbirine düşman iken Allah'ın gönüllerini kaynaştırmasıyla dost ve kardeş olduklarını (Âl-i İmrân 3/103) bildiren âyetler de geniş kapsamlı dostluğun önemini anlatmaktadır (bk. KARDEŞLİK).

Kur'an-ı Kerim'de yine dostluk anlamında kullanılan *hulle* kelimesi, sözlüklerde genellikle "kalbin derinliklerine nüfuz ederek kökleşen engin dostluk" şeklinde açıklanmaktadır (*Lisânü'l-⁵Arab*, "hll" md.; *Tâcü'l-⁵arûs*, "hll" md.). Allah'ın Hz. İbrâhim'i dost (halîl) edindiğini (en-Nisâ 4/125), âhirette zalimlerden birinin, "Keşke falanı dost (halîl) edinmeseydim" (el-Furkân 25/28) şeklindeki pişmanlığını anlatan âyetlere göre *hulle* kelimesi ilgili diğer terimlerden daha dar kapsamlı, fakat daha içten ve güçlü bir dostluğu ifade etmektedir. Gazzâlî, "Eğer kendime candan bir dost edinecek olsaydım Ebû Bekir'i tercih ederdim; fakat arkadaşınız (Muhammed) Allah'ın dostluğunu tercih etmiştir" (İbn Mâce, "Muḥaddime", 11; Tirmizî, "Menâkıb", 14) meâlindeki hadise dayanarak halîl kelimesinin, başka bütün dostları aşacak ölçüde

gönlü kaplayan en büyük, en seçkin dost ve sevgiliyi ifade ettiğini belirtmiş, bu anlamı dolayısıyla Hz. Peygamber'in Allah'la olan dostluğunu bu kelime ile, Ebû Bekir ve Ali gibi önde gelen sahâbîlere karşı olan dostluğunu da uhuvvet vb. deyimlerle açıkladığını hatırlatmıştır (*İhya*², II, 193-194). Bununla birlikte hadislerde müslümanlar arasındaki dostluk için de hulle kelimesinin kullanıldığı görülmektedir (Buhârî, "Şalât", 80, "Menâkıbü'l-enşâr", 45). Ayrıca aştaptan bazıları Hz. Peygamber'i kastederek "halîlî" (dostum) ifadesini kullanmışlardır (Buhârî, "Teheccüd", 33; "Zekât", 4; "Şavm", 60). "Kişi dostunun (halîl) dini üzeredir" meâlindeki hadis (Tirmizî, "Zühd", 45), dostluğun ancak ahlâkî, psikolojik vb. yönlerden uyuşabilenler arasında kurulabileceği şeklindeki felsefî görüşün (aş. bk.) özlü bir ifadesidir. İnsanların farklı tabiat ve karakterde yaratılmış olmasının bu uyuşma ve kaynaşmadaki rolünü belirten, "Ruhlar bir araya getirilmiş gruplar gibidir; tanışıp uyuşanlar birleşir, uyuşmayanlar ayrılır" meâlindeki hadis (Buhârî, "Enbiyâ", 3; Müslim, "Birr", 159), dostluk konusunu inceleyen hemen bütün ahlâkçıların dikkatini çekmiştir.

Hadislerde sahip ve halîl gibi velî ve sadîk kelimeleri de dost anlamında kullanılmıştır. Ayrıca bazı hadislerde Resûlullah, Hz. Osman ve Ali gibi sahâbîlere karşı dostluğunu refik kelimesiyle de ifade etmiştir. Resûl-i Ekrem, irtihali sırasındaki sözleri içinde geçen "er-refiku'l-a'lâ" deyiimiyle Allah'ı kastetmiştir (Buhârî, "Fezâ'ilü'l-aşhâb", 5; "Megâzî", 83, 84; "Rikâk", 42).

Geleneksel İslâm ahlâk literatüründe dostluk konusu, ilgili âyet ve hadislerin ışığı altında din kardeşliğinin gerektirdiği haklar ve sorumluluklar açısından ele alınmıştır. Çoğu antoloji mahiyetindeki bu tür eserlerin en eskilerinden biri olan İbn Kuteybe'ye (ö. 276/889) ait *Uyûnü'l-aşbâr*'ın dostluk konusuna ayrılmış geniş bir bölümünde (IV, 3-134) dostlar arasında uyuşma, sevgi, görüşme, karşılıklı ziyaret, vedalaşma, hediyeleşme, hasta ziyareti, tâziye, tebrikleşme, af dileme, bağışlama gibi dostlukla ilgili ahlâk ve muâşeret kuralları, kötü ve sahte dostlar, akrabalar'arasındaki hak ve sorumluluklar, dostlar arasında kırınglıklara son verme gibi hususlara yer verilir; bu konu işlenirken ilgili hadislerle manzum ve mensur hikemiyyat da aktarılır. Dostluk daha sonra yazılan bu tür eserlerde de geniş bir şekilde yer almıştır.

Dostluk konusunu geleneksel İslâmî anlayışla ele alan sistematik ahlâk kitaplarının en dikkate değer olanlarından biri, İmam Mâverdî'nin *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn* adlı eseridir. Mâverdî dostluk ve sevgiyi, ferdî ve sosyal hayatın düzen içinde sürdürülmesinin başlıca şartlarından olan ülfetin sebepleri arasında göstererek Hz. Peygamber'in ülfeti sağlamak için sahâbîler arasında kardeşlik bağı (muâhât) kurduğunu hatırlatır. Dostluk ya zorunlu etkenlere bağlı olarak kendiliğinden veya gayeli ve iradî olarak kurulur. Bunların ilki ikincisinden daha güçlüdür. Zira ikincisi bağlı olduğu gayenin elde edilmesiyle sona erebileceği halde birincisi zorunlu ve hatta tabii sebeplere dayandığı için sürekli. Bu dostluk genellikle ruhî yapıları, karakterleri uyuşan kimseler arasında gerçekleşir; birbiriyle uyuşan iki kişi arasındaki münasebetler gittikçe gelişerek iyi niyet, sevgi, güven, dayanışma gibi ahlâkî ve sosyal âmillerin tesiriyle en sonunda kişinin kendi benini dostunun beninden ayırıp görmeyeceği "aşk" derecesine ulaşabilir (s. 163-164).

Mutasavvıflar, tasavvuf hayatının dışında gördükleri ve "dünya ehli, rûsum ehli, avam" gibi isimlerle andıkları kimselerle kendi aralarında farklı ölçülerde de olsa mesafe bırakmayı tercih etmişlerdir. Zira avam, mutasavvıfların nefret ettiği nefsanî tutkulara, dünyevî menfaat ve hazlara az veya çok bağımlıdır; mutasavvıflar ise baştan beri ısrarla Allah için dostluk kurmayı tavsiye etmiş (Muhâsibî, s. 307-324) ve bu maksatla kurulan dostluklara büyük önem vermişlerdir (bk. SOHBET). Tasavvufî eserlerin çoğunda "Âdâbü's-suhbe, Âdâbü'l-uhuvve" vb. başlıklar altında tasavvufî dostlukların âdâb ve erkânını ayrıntılı olarak işleyen bölümler bulunduğu gibi (mesele bk. Muhâsibî, s. 307-324; Ebû Tâlib el-Mekkî, II, 213-237; Kuşeyrî, II, 574-580; Hücvîrî, II, 580-606; Gazzâlî, IV, 157-268; Sühreverdî, s. 206-214) konuyla ilgili müstakil eserler de yazılmıştır (mesela bk. Şarânî, *el-Muhtâr mine'l-envâr fî şohbeti'l-aşyâr*, Beyrut 1986; İbn Ardûn, *Âdâbü's-şohbe*, Dârülbeyzâ 1987).

Dostluk konusuna ilgi duyan İslâm filozofları daha çok Aristo'nun, on bölümden oluşan *Etica Nicomachea* adlı eserinde iki bölüm işgal eden (VIII-IX) dostluk hakkındaki fikirlerinden faydalanmışlardır. Fârâbî, eserleri arasında geniş yer tutan ahlâk kitaplarında dostluk konusuna çok az yer vermiştir. *Fuşûlün mün-*

*teze*³ adlı eserinde (s. 70-71) ülke halının sevgi sayesinde kaynaşabileceğini ve adalet sayesinde birlikte yaşayabileceğini belirtir. Sevginin ya tabii veya iradî olabileceğini söyleyen Fârâbî, Aristo'nun dostluk hakkındaki tasnifini tekrarlayarak sevginin erdeme, menfaate veya lezzete dayalı olarak kurulabileceğini ifade etmektedir. Fârâbî'ye isnat edilen *Siyâset* başlıklı bir risâlede ise (bk. İbn Miskeveyh, *el-Hikmetü'l-hâlîde*, s. 327-342) iki sınıf dosttan söz edilmiştir. İlk sınıf, dostluklarında samimi olan iyi niyetli dostlardır. Bunlar dostlarının erdemini geliştirir, hatalarını önler, kusurlarını örter. İnsan bu nitelikteki dostlarının sayısını çoğaltmalıdır. İkinci sınıfı teşkil edenler dost gibi görünenlerdir. Fârâbî bunlara güvenmemeyi, ancak yine de onlara iyi davranmayı öğütler; zira ileride sahte dostlukları gerçek dostluğa dönüşebilir.

Kendilerini "vefâlı dostlar" (hullânü'l-vefâ) diye de adlandıran İhvân-ı Safâ, barışçı gayeleriyle eklektik ve hümanist felsefelerinin bir sonucu olarak dostluk konusuna büyük önem vermişler, antik felsefelerle din ve tasavvufun, hatta değişik dinlerin dostluk anlayışını birleştirmeye çalışmışlardır. *Resâ'il*'in çeşitli yerlerinde ve özellikle bu konuya ayrılmış olan kırk dokuzuncu risâlede dostluk ve dost edinmeyle ilgili ölçülerini tesbit etmişlerdir (*Resâ'il*, IV, 41-60).

İslâm filozofları içinde sevgi ve dostluk konusunu en geniş ve sistemli şekilde inceleyen düşünür İbn Miskeveyh olmuştur. İbn Miskeveyh, *Tehzîbü'l-aşlâk* adlı eserinin büyük ölçüde Aristo etkisiyle kaleme alınmış olan beşinci bölümünde menfaate, hazza, hayra veya bunların üçüne birden bağlı olmak üzere dört türlü sevgi ve dostluk bulunduğunu belirtir. Aristo gibi İbn Miskeveyh de yaşlılarda menfaate, çocuklarda hazza dayalı dostluğun daha yaygın olduğunu, dostluklar içinde ancak hayra dayalı bulunanın uzun ömürlü olabileceğini söyler, çünkü yalnız hayır sabit karakterlidir (*Tehzîbü'l-aşlâk*, s. 125-127). İbn Miskeveyh bütün İslâm düşünürleri gibi en yalın, dolayısıyla en yüksek sevginin ilâhî sevgi olduğunu belirtmekte ve bu görüşü Aristo'ya isnat ettiği bir alıntıyla desteklemektedir. Ancak Aristo dostluğu daima beşerî planda düşünmüş, hatta dostluğa taraf olanlar arasında fazilet ve servet gibi imkân ve nitelikler bakımından denklik bulunmasını dostluk kurmanın şartlarından biri olarak gör-

mesi sebebiyle her bakımdan birbirinden farklı olan insanlarla "tanrılar" arasında bir dostluktan söz edilemeyeceğini ni açıkça belirtmiştir ('İlmü'l-ahlâk, VIII, 7.4-5). İbn Miskeveyh de bu tür sebeplerin sevgiyi olumsuz yönde etkileyeceğini kabul eder. Fakat ona göre Eflâtun'un dediği gibi (*Devlet*, 611^d-612^a) insandaki ilâhî cevher tabiata bulaşmaktan doğan paslardan arındırılır ve tutkuların tesir imkânı yok edilirse o takdirde bu ilâhî cevher "Allah'a benzeme iştiağı" duyar (*Tehzibü'l-ahlâk*, s. 127-128). İbn Miskeveyh, yine Aristo'dan ayrılarak insanın bu ilâhî sevgi ve dostluk mertebesine tam olarak ancak öldükten sonra ulaşabileceğini söyler. Ayrıca dost seçiminin isabetli yapılabilmesi için Sokrat'tan naklettiği bazı pratik öğütler sıralar (a.g.e., s. 140-142).

Başta Gazzâlî'nin *İhyâ'ü 'ulûmî'd-dîn*'i olmak üzere çoğu bu eserin etkisiyle yazılmış daha sonraki ahlâk ve tasavvuf kitaplarında dostluk konusu dinî, tasavvufî ve kısmen felsefî yaklaşımlarla ele alınarak dostluk çeşitleri, bunların fitrî, psikolojik ve sosyal sebepleri, gayeleri, fayda veya zararları, insanların dostlara olan ihtiyaçları, dost seçilecek kimsede aranması gereken nitelikler, akıllı ve ahmak dostların özellikleri, dostların birbirine karşı tutumlarının neler olması gerektiği vb. açılardan işlenmiştir (ayrıca bk. MUHABBET).

BİBLİYOGRAFYA:

Lisânü'l-'Arab, "hl", "şdk", "vly" md.leri; *Tacü'l-'arûs*, "hl", "şdk", "vly" md.leri; Buhârî, "Şalât", 80, "Menâkıbü'l-enşâr", 45, "Tehcücüd", 33, "Zekât", 4, "Şavm", 60, "Enbiyâ", 3, "Fezâ'ilü'l-aşhâb", 5, "Megâzî", 83, 84, "Rikâk", 42; Müslim, "Birr", 159; İbn Mâce, "Mu-kaddime", 11; Tirmizî, "Menâkıb", 14, "Zühd", 45; Eflâtun, *Devlet* (trc. Sabahattin Eyüboğlu — M. Ali Cimcoz), İstanbul 1985, 611^d-612^a; Aristo, 'İlmü'l-ahlâk' (trc. Ahmed Lutfî es-Seyyid), Kahire 1924, VIII, 1.1-IX, 11.3 (II, 219-323); Muhâsibî, *er-Ri'âye li-hukûkîllâh* (nşr. A. Ahmed Atâ), Beyrut 1405/1985, s. 307-324; İbn Kuteybe, 'Uyânü'l-ahbâr (Tavîl), IV, 3-134; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-kulûb*, Kahire 1310, II, 213-237; İhvân-ı Safâ, *Resâ'il*, Beyrut 1377/1975, IV, 41-60; Fârâbî, *Füsûlün munteze'a* (nşr. Fevzî M. Neccâr), Beyrut 1986, s. 70-71; İbn Miskeveyh, *Tehzibü'l-ahlâk*, s. 125-146; a.m.f., *el-Hikmetü'l-hâlîde* (nşr. Abdurrahman Bedevî), Beyrut 1983, s. 27, 327-342; Mâveridî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, Beyrut 1978, s. 162-171; Kuşeyrî, *er-Risâle*, II, 574-580; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (trc. Es'ad Abdülhâdî Kandil), Beyrut 1980, II, 580-606; Gazzâlî, *İhyâ'*, II, 161-166, 170-188, 193-194; IV, 157-268; Sühreverdî, 'Avârifü'l-ma'ârif, Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), s. 206-214.

MUSTAFA ÇAĞRICI

DOZY, Reinhart Pieter Anne (1820-1883)

Hollandalı şarkiyatçı.

21 Şubat 1820'de Leiden'de doğdu. Güney Fransa'dan Leiden şehrine yerleşmiş Protestan bir aileye mensuptur. Daha lise yıllarında iken edebiyat ve tarih ilgi duydu. 1837'de girdiği Leiden Üniversitesi'nde filoloji, edebiyat ve tarih alanlarında büyük başarı gösterdi. Bu arada üniversite kütüphanesinin Arapça el yazmaları bölümü başkanı ve aynı zamanda Şark dilleri uzmanı olan Weijers'le tanıştı. Lise yıllarında özel ders alarak başladığı Arapça öğrenimine Weijers'in yanında devam etti. Aynı hocadan İbrânîce, Keldânîce ve Süryânîce dersleri de aldı. Daha öğrenciliği devam ederken hocasının tavsiyeleri doğrultusunda Şark tarihi üzerinde araştırmalar yapmaya başladı. Bu sırada Hollanda Kraliyet Akademisi'nce düzenlenen "Geçmişte ve Günümüzde Araplar'ca Kullanılan Kadın ve Erkek Elbiseleri" konulu yarışmaya yine hocasının teşvikiyle katıldı ve sunduğu çalışma birincilik ödülüne lâyık görüldü.

Dozy daha sonra Weijers'in tavsiyesiyle Endülüs tarihi ve edebiyatının kaynaklarına yönelerek "Arap Kaynaklarına Göre Abbâdiler" konulu bir çalışma yaptı. Bu çalışmanın bir bölümünü 1844 yılında doktora tezi olarak sundu. Endülüs tarihi araştırmalarını sağlıklı bir şekilde sürdürmek için İspanyolca öğrendi. Çalışmalarına önce İspanyol tarihçilerinin araştırmalarını incelemekle başladı. Bunlarda birçok yanlış tesbit edince yeni bir tarih yazmaya karar verdi. Bu araştırmasını sürdürürken bir taraftan da 1846'da müdür yardımcısı olarak tayin edildiği Şark yazmaları bölümünde mevcut el yazmalarının katalogunu ha-

zırlıyordu. Fakat Liberal Parti'nin toplantıları sırasında tanıştığı Leiden Üniversitesi hukuk profesörlerinden Thorbecke, bu partinin iktidara gelişiyle İçişleri bakanı olunca Dozy'yi 1850'de görevinden istifa ettirerek Leiden Üniversitesi genel tarih kürsüsüne yardımcı profesör olarak tayin edilmesini sağladı. 1854'te profesör unvanını alan ve 1861-1867 yılları arasında Doğu dilleri kürsüsünde çalışan Dozy çeşitli ülkelerdeki birçok tarih akademisinin üyeliğine seçildi; bazı ülkelerin hükümet başkanları tarafından nişanlarla ödüllendirildi. 1880 yılında Madrid'deki La Institucion Libre De Ensananza kendisine fahri profesörlük pâyesi verdi. 30 Nisan 1883'te Leiden'de öldü. İyi derecede Fransızca, İngilizce, Almanca, İtalyanca ve Portekizce bilen Dozy ilmi neşriyatını daha çok Fransızca ile yaptı.

Eserleri. A) Telif Eserleri. 1. *Dictionnaire détaillé des noms des vêtements chez les Arabes* (Amsterdam 1845). Bu eserinde eski devirlerden kendi zamanına kadar Arap giysileri hakkında bilgi vermektedir. 2. *Scriptorum Arabum locide Abbâdidis* (I-III, Leiden 1852-1863). İslâm kaynaklarına dayanarak Abbâdiler hânedanı hakkında yazdığı Latince bir eserdir. 3. *Recherches sur l'histoire politique et littéraire de l'Espagne pendant le moyen âge* (Leiden 1849). Dozy bu eserinde kendisinden önce Endülüs tarihi üzerinde çalışan bazı Avrupalı araştırmacıları tenkit etmekte ve Kastilyalı ünlü şövalye Sid'le (Cid) ilgili geniş bilgi vermektedir. 4. *Histoire des Musulmans d'Espagne (711-1110)* (I-IV, Leiden 1861, 1932). Dozy'nin en önemli çalışması olan eser on yıllık bir mesainin ürünüdür. Müellif Avrupa kütüphanelerindeki Endülüs kültür ve tarihiyle ilgili yazmaların hemen hemen tamamını incelemiş ve eserini daha önce kullanılmamış olan pek çok ana kaynağa dayanarak kaleme almıştır. Ancak Dozy'nin bu çalışması, bazı konuları gereğinden fazla uzatma, siyasî tarihe ağırlık vererek kültür tarihini ihmal etme, İslâmlaşmanın seyir ve sebeplerini, bu arada fukahânın Endülüs cemiyeti içindeki yerini lâıykıyla değerlendirememesi ve zaman zaman bazı subjektif yorumlara gitme gibi kusurlarından dolayı tenkit edilmiştir. Eser *Spanish Islam* adıyla İngilizce'ye (trc. F. G. Stokes, London 1913, 1972), *Historia de los Musulmanes de España* adıyla da İspanyolca'ya (Madrid 1877,

Reinhart
Pieter
Anne Dozy